

mashqlar paytida charchar holati va nafas siqilishi kuzatildi. Bolaning uzoq vaqt davomida antibiotiklarni qabul qilib, unga ta'sir qilishi mumkinligini hisobga olib, shifokor ichak mikroflorasi holatini tekshirishni taklif qildi. Tekshiruv natijasida bolaning ichagi nitratlar ajratadigan bakteriyalar bilan kolonizatsiyasi aniqlandi. Nitratlar ichakdan so'riladi va qonga so'riladi. Ushbu turdagi disbakteriozning qanday oqibatlari bolada rivojlanishi mumkin? Bolada kuzatilgan simptomlarning rivojlanishining mumkin bo'lgan mexanizmlarini tushuntiring.

a) nitratlarning kimyoviy xossalari eslab, nima uchun shifokor bolaning qonidagi methemoglobin tarkibini o'rganishni buyurganligini tushuntiring; bola qonidagi 7% metgemoglobin aniqlanganligi asosida ma'lumotlarini norma bilan taqqoslang (1-jadval) va xulosa bering;

b) methemoglobin va HbA tuzilishi va xususiyatlaridagi farqlarni ko'rsating va qonda methemoglobin kontsentratsiyasining oshishi bilan bemor uchun qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligini tushuntiring;

v) methemoglobinemiya rivojlanishining ma'lum sabablarini keltiring;

d) nima uchun shifokor tayinlagan tashxisning navbatdagi bosqichi faol markaz mintaqasida Hb P-zanjir genining birlamchi tuzilishini o'rganish ekanligini tushuntiring. Buning uchun qanday usulni qo'llash kerak? Uning diagrammasini chizing;

e) ushbu bemorda methemoglobinemiya sababini taxminingizni ayting, chunki, tadqiqotda Hb P-zanjiri genida mutatsiya aniqlanmagan.

1-Jadval. Metgemoglobinning qon tarkibidagi miqdorining yoshga bog'liqligi

Yosh	Normada qonda metgemoglobinning miqdori
Yangi tug'ilgan chaqaloq	6,22
1-3 yosh	1,13
7-14 yosh	1,08
Kattalar	1,00

Bizning fikrimizcha bu usulning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- muammoli o'qitish tamoyillaridan foydalanish – haqiqiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lish, guruhning yagona muammoli maydonda ishlash qobiliyati, shu bilan birga o'quv jarayoni hayotdagi qarorlarni qabul qilish mexanizmlarini imitatsiya (o'xshatish) qiladi. Ma'lum bir atamalar yodlab qaytib aytib berishdan ko'ra hayotiy vaziyatga ko'proq mos keladi. Bunda nafaqat atamalarini bilish va tushunish, balki, ularni ishlatish qobiliyati, muammoni hal qilish uchun mantiqiy sxemalar yaratish, o'z fikrlarini asoslash;

- jamoada ishlash ko'nikmalariga ega bo'lish;
- eng oddiy umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish;

- taqdimot qilish ko'nikmalariga ega bo'lish;
- matbuot anjumani, savolni shakllantirish va javobni asoslash qobiliyatiga ega bo'lish.

Shunday qilib, muammoli vaziyatlar talabada doimiy yangilanib turadigan ma'lumotni mustaqil ravishda o'zlashtirishga imkon beradigan, ta'limni tugatgandan so'ng saqlanib qoladigan va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga erishishga imkon beradigan usul deb aytish mumkin.

Adabiyotlar

1. Niyazov L.N., Nikolayev Ye.L., Safarova N.S. Oliy tibbiyot ta'limida kimyo fanlarini o'qitishda keys usulini qo'llash masalalari. / Monografiya. –Buxoro: 2020. 128- b.
2. Amonova H.I., Niyazov L.N. Biokimyo fanini o'qitishda keys usulini qo'llash masalalari. // «Ilm hám jámiyet». 2020. №3.
3. Patrick W. A. What kind of research is essential to good teaching? //Journal of Chemical Education. 1924. T. 1. №.1. -C.16.
4. Cooper M.M., Stowe R. L. Chemistry Education Research—From Personal Empiricism to Evidence, Theory, and Informed Practice. //Chemical reviews. – 2018. T. 118. №. 12. – C. 6053-6087.
5. Tytler R., Prain V. A framework for re-thinking learning in science from recent cognitive science perspectives. //International Journal of Science Education. – 2010. T. 32. №. 15. – P. 2055-2078.
6. Hofstein A. The laboratory in chemistry education: Thirty years of experience with developments, implementation, and research //Chemistry education research and practice. 2004. T. 5. №. 3. -P. 247-264.
7. McDonnell C., O'Connor C., Seery M. K. Developing practical chemistry skills by means of student-driven problem based learning mini-projects //Chemistry Education Research and Practice. 2007. T. 8. №. 2. -C. 130-139.
8. Gary Thomas A typology for the case study in social science following a review of definition, discourse and structure. // Qualitative Inquiry. 2011. №17 (6). – P. 511–521.
9. Николаев Е.Л., Комиссарова Н.И., Григорьева Н.Н., Герасимова М.Н. Потенциал здоровья студенческой молодежи: личностные и поведенческие факторы риска. // Научно-медицинский вестник Центрального Черноземья. 2010. № 41. -С. 16-21.
10. Laziz Niyazov, Nafisa Safarova and Evgeni Nikolaev The Role of Case Technology in Training Graduates with Modern Competences / Proceedings of the 35th International Business Information Management Association (IBIMA). 1-12 April 2020. Seville, Spain. P. 1068-1071.

REZYUME

Maqolada oliy tibbiyot ta'limida biokimyo fanini o'qitishda muammoli vaziyatlar usulini qo'llash hamda u bilan auditoriyada ishlash bo'yicha nazariy ma'lumotlar hamda amaliy takliflar keltirilgan. Muammoli vaziyatlarni qo'llash talabalarning amaliy ko'nikmalarini va ijodiy yondashuvini rivojlantirishi aniqlangan.

РЕЗЮМЕ

В статье приведены теоретические сведения и практические рекомендации по использованию метода проблемных ситуаций в преподавании биохимии в высшем медицинском образовании. Было установлено, что применение проблемных ситуаций в процессе обучения развивает практические навыки и творческий подход студентов.

SUMMARY

The article provides theoretical information and practical recommendations on the use of the problem based learning method in teaching biochemistry in Higher Medical Education. It was found that the use of problem based learning in the process of learning develops students' practical skills and creativity.

ЁШЛАРДА ВАТАНПАРВАРЛИК ҲИССИЁТИНИ ТАРБИЯЛАШДА АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИ ХАВФСИЗЛИГИДАГИ МАЪНАВИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ

Т.М.Бурханов – катта ўқитувчи

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Академияси

Таянч сўзлар: Амир Темур, Темурийлар даври, Темур тузуклари, хавфсизликни таъминлаш, арзбеги.

Ключевые слова: Амир Темур, период Темуридов, Уложение Темура, обеспечение безопасности, арзбеги.

Key words: Amir Temur, Temurid's period, Temur Code, security, arzbegi.

Мамлакатимиз юксак маънавият соҳиблари юрти эканлиги тарихий тадқиқотлар натижасида аён бўлган. Шунингдек, Ватан химоси учун жонини аямаган, куну

тун изланиб, қомусий билимларни эгаллаган ва бор бисотини сарфлаб, халқини маърифатли қилишга интилган улғу зотларнинг, буюк сиймоларнинг

зурриётларимиз. Бу - биз учун ҳам шараф, ҳам катта масъулият эканлигидан келиб чикиб, ҳар биримиз аждодларга муносиб ворис бўлишимиз лозим.

2020 йилнинг 1-октябрь куни, “Ўқитувчи ва мураббийлар куни”га бағишланган тантанали йиғилишда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўз нутқида “Ўн бешинчи асрда Соҳибқирон Амир Темур бобомиз асос солган ва унинг муносиб авлодлари давом эттирган мухташам салтанат, юртимизда иккинчи Ўйғониш, яъни иккинчи Ренессанс даврини бошлаб берди” деб таъкидлаган эди [1].

Давлатни бошқаришда Амир Темур ўз тузукларида хавфсизликни таъминлаш, адолатсизлик, ахлоқсизлик ва тартибсизликларнинг олдини олишнинг аҳамияти ҳақида жуда бой ва ҳозирги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган фикр, мулоҳаза ва ғояларни илгари суриб давлат бошқарувида бевосита татбиқ қилган. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов изоҳлаганидек, “Амир Темур тузукларини ўқиган киши худди бугунги замоннинг катта-катта муаммоларига жавоб топгандек бўлади” [2]. Мазкур манбада давлат ва жамиятни бошқаришнинг ўн икки қоидаси ҳақида мукаммал баён қилинган. Мазкур қоидалар асосан жамиятда хавфсизликни таъминлашга, адолат ўрнатишга, ундаги ижтимоий муносабатларнинг фақат интизом асосида тартибга солинишига, халқнинг соғлом муҳитда тинч-осойишта меҳнат қилиб, фаровон ҳаёт кечиришига, маънавий салоҳиятини юксалтиришга қаратилган.

“Темур тузуклари”да шундай дейилади: “Одам Атодан бошлаб Хотам ул-анбиёгача, улардан ҳозирги дамгача ўтган султонларнинг қонунлари ва туриш-турмушларини донолардан сўраб-суриштирдим. Ҳар қайсиларининг йўл-йўриқлари, туриш-турмушлари, қилмишлари, айтган гапларини хотирамда сақладим ва яхши алоқаларидаги маъқул сифатлардан ўрнак олиб, унга амал қилдим. Давлатнинг таназзулга учраши сабабларини суриштирдим ва давлати салтанат заволига сабаб бўлувчи ишлардан, яъни наслини бузувчи, очарчилик ва вабо касалини келтирувчи иллатлардан сақланишни ўзимга лозим деб билдим” [3]. Ушбу фикрлардан кўриниб турибдики, Амир Темур юртбоши сифатида, энг аввало, ўзи тўлиқ тартиб интизом ҳамда жорий қилинган қонун-қоида асосида фаолият юриган ҳолда барчага ибрат бўлган. Ўз навбатида, салтанатда салбий оқибатларни келтириб чиқарувчи омилларни ўрганиб, уни бартараф этиш учун чора-тадбирлар ишлаб чиққан.

“Салтанатни идора қилиш тузуги”да: “Амр этдимки, ўғри ва қароқчиларни “Ясо” асосида жазоласинлар, фасодчи, бузуқи, нафси ёмон кишиларни мамлакатдан ҳайдасинлар. Эзма-бекорчи одамларни вилоят ва шаҳарларда қолдирмасинлар. Ҳар бир шаҳар ва қишлоққа қутвол тайинласинларки, сипоҳу раиятга соқчилик қилсин ва кимнинг бирон нарсаси ўғирланса, бунинг масъулияти унинг зиммасида бўлсин. Ва яна буюрдимки, йўл устига қузатувчилар, зобитлар тайинласинларки, йўлларни қўриқлаб, йўловчилар, савдогарлар, мусофирларни қузатиб, мол-мулки ва бошқа нарсаларини манзилдан-манзилга етказиб қўйсинлар. Йўл устида бирортасининг нарсаси йўқолса, ўзи ўлдирилса ёки бошқа қор-қол юз берса, булар учун жавобгарлик уларнинг зиммасида бўлсин”, дейилади [3].

Дарҳақиқат, ўз даврида Амир Темур томонидан салтанатни бошқариш, унда хавфсизликни таъминлаш бўйича яратилган тизим ва жорий этилган интизомий қоидалар унинг вафотидан кейин ҳам нафақат Темурийлар сулоласи ҳукмронлиги даврида балки ундан кейинги даврларда ҳам қўлланилиб келиниши сабабли унинг қадри ортди ва бугунги кунга келиб ёшларнинг маънавий юксалишида қадрият сифатида

ҳам қўлланилмоқда.

Амир Темур қўшини таркибида махсус бўлинмалар жорий қилинган бўлиб, ҳарбий юришлар давомида ўрда сифатида жойлаштирилган қўшин қароргоҳлари улар томонидан қўриқланган. Тртинби сақлаш, савдогарлар ва озиқ-овқатларнинг нархларини домий назорат қилиб бориш ҳамда ўғирликларнинг олдини олиш вазифалари қароргоҳдаги миршаблар томонидан амалга оширилган. Қароргоҳдан ташқаридаги хавфсизликни назорат қилиш ва таъминлаш ишлари миршаблардан ташкил топган тўртта махсус гуруҳ томонидан амалга оширилган. Таъкидлаш жоизки, душман томонидан қўлга тушган мансабдор шахсларни яъни лашкаарбошиларни ҳибсда сақлаб, соқчи бўлинмалари ёрдамида қўриқлаб турилган. Хизмат олиб бориш вақтида парокандаликка йўл қўймаслик мақсадида мазкур бўлинмаларнинг ўз ўрони – пароли мавжуд бўлган [4]. Темур тузукларида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларига ўхшаш бевосита тузилмалар тилга олинмаган бўлса-да, ҳарбийларнинг таркибида фаолият йўналишлари, вазифалари ва функциялари жиҳатидан яқин бўлган махсус бўлинмалар мавжуд бўлганлигини қузатиш мумкин.

Темур салтанатида хавфсизлик таъминлаш билан шуғулланган давлат хизматчиларидан яна бири “арзбеги” деб номланиб, у мамлакатда содир бўлаётган воқеаларга ўз муносабатини билдирувчилардан тушган ариза, шикоят ва таклифларни ҳукмдорга етказиб туришга масъул бўлган. Шу билан бирга даргоҳдаги адолат амири турли ўлка ва шаҳарларда сипоҳ ва раият орасида урф-одатларга оид жанжалли жараёнлардан хабардор бўлиб, олий ҳукмдорга ҳисобот ва маълумотлар тақдим этган. Бу икки мансабдор шахс томонидан жойларда рўй бераётган адолатсизлик, тартибсизлик, давлат ва жамият манфаатига зид ишлар ҳақида тўлиқ маълумот олинган, махсус вакил – аминлар жойларда воқеани ўрганиб, тегишли чоралар қўришган [5].

Мамлакат бошқаришувидаги хавфсизликни таъминлашда Амир Темурнинг махфий хизмати муҳим ўрин тутган. Тарихчи Ибн Арабшоҳнинг ёзишича, Соҳибқирон Темур ўз ерларининг барча томонларига ишончли айғокчиларини тарқатиб, қолган мулкларига эса жосуслар қўйган эди [6]. Жосусларнинг буниси Қоҳирада, Муизияда бўлса, унис Дамашқда, Шамийсониядаги сўфийлардан бири эди. Улардан бири чаканафуруш бўлса, иккинчиси йирик савдогар, бадхулқ полвон ва бузуқи дорбоз, жафокор ва ҳунарманд, мунажжим ва ўз табиатида иш қиладиган, гап-чиноз қаландарлару сайёҳ дарвешлар, денгизчи маллоҳлару, қуруқликдаги сайёҳлар, зарфотли мешқоблар, латофатли этикдўзлар, алвасти ва ҳйлакор Далли мисоли фирибгар кампирлар эди. Улар даврининг разведкачилари – тингчи, хабаргир, даракчи, жосус ва айғокчилар сифатида муҳим ахборотни етказиб туришар эди. Айниқса, бу борада Амир Темурга Аҳмад Яссавий ва Баҳоуддин Нақшбанд тариқатларининг ҳолис хизматлари катта бўлган [7].

Темур салтанатида адолат бош мезон бўлган. Шунинг учун давлат хизматида бўлганларнинг ижтимоий-маънавий қиёфаси ва ҳулқ-атворида алоҳида урғу берилган. Хусусан, Темур тузукларида келтирилганидек, ҳар ернинг ғаразғўй, тухматчи ва нафси бузуқ кишиларининг тухмат сўзлари билан катта ва кичик шаҳарлар аҳолисидан ҳеч ким жазоланишига йўл қўйилмаган. Бировнинг гуноҳи тўрт кишининг гувоҳлик бериши билан исботланса, у гуноҳига яраша жазоланиши кўзда тутилган. Сипохийлардан бирортаси раиятнинг хонадонига зўрлик билан кириши, от-уловини тортиб олишига йўл қўйилмаган.

Жамият таракқиётининг ҳар бир янги босқичи кишиларнинг маънавий камолотида ҳам янги даврнинг

юзага келиши билан характерланади. Маънавиятсиз адолатли, юксалиш имкониятига эга бўлган жамият бўлмаганидек, жамиятсиз маънавиятнинг ҳам бўлиши мумкин эмас. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ватанпарварлик ҳиссиёти ҳар бир шахснинг ўз миллий-тарихий, маданий меросига қанчалик содиқлигини қарор топтириш билан чамбарчас боғлиқ десак тўғри бўлади.

Шу нуктаи назардан, маънавият барча замонларда инсон камолоти, миллатнинг ўзлигини сақлаши, мустақамлашига ва жамиятнинг соғлом тараққиётига хизмат қилиб келганлигини кўрсатади. Ҳозирги глобаллашув шароитида аҳолининг кенг қатламларида, айниқса ёшларда миллий ғояга содиқлик, ватанпарварлик туйғуларини, юксак маънавий-ахлоқий қарашларни тарбиялашнинг, уларда мафкуравий-маънавий иммунитетни шакллантиришнинг долзарблиги янада ошмоқда. “Тарбия икки негизга -

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Ўқитувчи ва мураббийлар – Янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир/Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. //Янги Ўзбекистон. 2020. - 1 окт.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура./ И.А. Каримов - Т.: “Ўзбекистон”. 1996. Т. 1.
3. Темур тузуклари. / Форсчадан Соғуний А. ва Кароматов Ҳ. тарж.: Аҳмедов Б. таҳрири остида. - Т.: 1991. 144- б.
4. Аҳмедов Б. Амир Темур. – Т.: “Ўзбекистон”. 1995. 636- б.
5. Давлат қурилиши ва бошқаруви. / Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси. - Т.: 2007. 576- б.
6. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати: (тарихийбадиалар) / масъул муҳаррир Абдуазизова Н. -Т.: 2010. 3 қисми. - 436 б.
7. Тўлаганов А. Амир Темур ва Темурийлар салтанатида давлат бошқаруви ҳамда дипломатик муносабатларнинг ривожланиши: монография. - Т.: 2006. - 208 б.
8. Темурова М. // “Бошланғич таълим”. № 9- 12-сонлар. 1995 й.

Ушбу мақолада Амир Темур ҳукмронлиги даврида хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари, фаолият билан шуғулланган тузилмалар ва мансабдор шахслар, бу борада эътибор қаратилган аҳамиятли масалалар ва устувор мезонлар хусусида мулоҳазалар илгари сурилган.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрены особенности обеспечения безопасности в период правления Амира Темура, освещается роль подразделений и должностных лиц, занимающиеся этой деятельностью, раскрыты значимые вопросы и приоритетные критерии, которым уделялось внимание в этой сфере.

SUMMARY

This article examines the features of ensuring security during the reign of Amir Temur, highlights the role of units and officials engaged in this activity, reveals significant issues and priority criteria that were given attention in this area.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLIGINING YARATILISHI VA O'QITILISHNING ILK BOSQICHLARI XUSUSIDA

I.Ermatov – dotsent

R.Turdieva – o'qituvchi

Gulistan davlat universiteti

Tayanch so'zlar: darslik, dars, alifbe, savod, ona tili, yozuv, ta'lim, tarbiya.

Ключевые слова: учебник, урок, алфавит, грамотность, родной язык, письмо, образование, воспитание.

Key words: textbook, lesson, alphabet, literacy, native language, writing, education, upbringing.

XIX asrning 50-yillaridan boshlab ma'naviy uyg'onish sari yuz tutgan turkiy xalqlar millatning kelajagi, taraqqiyot omili bo'lgan ta'lim-tarbiya, savod chiqarish masalasiga jiddiy e'tibor bera boshladilar. Matbuotning yuzaga kelishi, nashr ishlarining yo'lga qo'yilishi natijasida maktab va maorifga e'tibor kuchaya bordi. Ma'rifatparvarlarning dunyoviy ilmu fan va madaniyat sari intilishlari savod chiqarishni ilmiy asosda o'rganish dolzarb masala ekanligi kun tartibiga kiritila bordi.

Rus-tuzem maktablari (rus. tuzemets – mahalliy aholi) – Turkistonda oktyabr to'ntarishiga qadar mahalliy aholi bolalari uchun ochilgan boshlang'ich rus maktablari edi. Uni ochishdan asosiy maqsad o'lkani ruslashtirish bo'lgan. Turkiston general-gubernatori K.P.fon Kaufman “musulmon va rus maktablarining ajralib turishi”ni iqtisodiy va siyosiy jihatdan zararli deb hisobladi. Bu g'oyani Kaufmanning izdoshi general-leytenant N.O.Rozenbax davom ettirib, ibtidoiy turdagi yangi maktablar – rus tuzem maktablari tarmog'ini yaratish loyhasini ishlab chiqdi. Birinchi rus-tuzem maktablari 1884 yil 19 dekabrda Toshkentda ochilgan, unda 41 bola o'qigan. 1891 yil Xivada, 1894 yil Buxoroda ochilgan.

Ularning soni XIX asr oxirida 100 dan oshgan. Rus-tuzem maktablari ta'lim muddati 4 yil bo'lgan. Rus-tuzem maktablari ruscha va mahalliy sinflarga bo'lingan. Rus tili, o'qish, yozish, hisob, boshlang'ich o'zbek tili, arab tili va islom dini asoslari o'qitilgan. Rus tili, o'qish, yozish, hisob, geometriya, tarix darslarini rus o'qituvchisi, o'zbek tili, arab tili va islom dini asoslari o'zbek muallimi o'qitgan.

Saidrasul Saidazizovning “Ustodi avval” (1902), Aliasqar Kalinning “Muallimi soniy” (1903), S.M.Gramentskiyning 3 qismdan iborat o'qish kitoblari rus-tuzem maktablari o'quvchilarining asosiy darsliklari bo'lgan. Ayrim rus-tuzem maktablari haqida kattalar uchun (rus grammatikasi asosini o'rgatish maqsadida) kechki maktablar, ko'chmanchi aholi uchun esa internatlar tashkil etilgan. Keiynchalik 2 yillik va ayollar uchun ham rus-tuzem maktablari ochilgan. Rus-tuzem maktablari mahalliy aholisining bir qismiga o'sha davr uchun ilg'or bo'lgan madaniyat yutuqlaridan bahramand bo'lish imkonini yaratgan [8:395].

Jadidchilik (arab. jadid – yangi) – XIX asr oxiri XX asr boshida Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy – siyosiy, marifiy